

„A tanárság szívem szerint való pálya volt...”

Babitsról négy tételben

Babits a bölcsészkar magyar-latin szakának elvégzése után a tanári pályát Baján, a római katolikus főgimnáziumban kezdi 1905-ben. Baja után a szegedi cisztercita rendi gimnázium, majd az állami főreáliskola következik az 1906–7-es tanévben. Szegedről az Erkölc és iskola című cikkének megjelenése után áthelyezik.

Száműzetésének színhelye Fogaras. A fogarasi „számkivetés” három évig (1907–10) tart. Ez a három év lelkesítő és visszataszító, megrázó tapasztalásokban gazdag. Babits itt ismerkedik meg a mélyről indulók, a többszörösen hátrányos helyzetű diákok sokaságával. Mély együttérzéssel figyeli őket, nagy gonddal-tapintattal segíti haladásukat.

Az 1911–12-es tanévtől számítandók Babits pesti – a peremkerületekben eltöltött – tanárságának évei. Először az újpesti, majd a tisztviselőtelepi, végül a VI. kerületi főgimnáziumokban működik. Ez a periódus sem bizonyul konfliktusmentesnek. Egy rosszindulatúan félreértelmezett szerelmes verse (*Játszottam a kezével*) miatt heves támadások érik. Elmozdítják a katedráról. Rövid ideig tanügyi hivatalnok lesz. 1917-ben egy újabb, s ezúttal nyíltan háborúellenes költeménye (*Fortissimo*) miatt elkobozzák a Nyugatot, s noha nem nyúlnak tanári állásához, a költő 1918-ban, egészségi okokra hivatkozva kéri ideiglenes nyugdíjaztatását.

A forradalmas idők újra visszahódítják a pedagógus pályára. Az októberi forradalom ígéretét, hogy tudniillik egyetemi katedrát kap, a tanácsköztársaság váltja be.

Babits az iskolában

E rövid időszak legizgalmasabb része Babits *egyetemi tanárkodása*, s ez nemcsak az utókor megítélése. A korabeli ifjú hallgatóság is érezte az esemény jelentőségét. 1919. április 8-án lelkes és kíváncsi tömeg várta a bemutatkozást, s a várakozók nem csalódtak. Az előadássorozat – bár eklektikus volt – megízleltetett valamit, s nem is keveset a Nyugat nagy nemzedékének irodalomelméleti felfogásából. Az előadásokon készült jegyzetek becsét mi sem jelzi méltóbban, mint *Barta János* debreceni professzor vallomása: „...örzöm 1919-es egyetemi előadásainak tudomásom szerint egyetlen teljes, egykorú hallgatói lejegyzését...” (1) Barta János e ránk maradt s általa őrzött, forrásértékű jegyzet elemzése sorsán jut az alábbi végkövetkeztetésre: „Keletkezésének idejébe beárlítva úgy hat ránk, mintha alkotója egy magaslatról tekintené át a hazai és az európai irodalmat és irodalomtudományt.” (2)

Babits *Ady-kollégiumot* is hirdet, ezzel is jelezve: nyíltan vállalja a nagy költőtárs rámaradt örökségének ápolását.

Babits tanár úr a tanácsköztársaság bukása után mond csak végleg búcsút a pedagóguspályának.

A tizenhárom viharos tanév alatt számtalan diákot tanított főként magyarra és latinra. A nagyra nőtt tanítványok publikált visszaemlékezései mellett a költőnek szóló, tanítványoktól származó levelek s az *Éder Zoltán* által még időben megkérdezett öregdiákok vallomásai nyomán kerekedik ki a kép Babitsról, a szaktanárról, a nevelőről.

A fogarasi magyar és román származású tanulók egyaránt szeretettel idézik alakját. Távozása után is felkeresik a költőt leveleikkel. Ezek az íráskorok arról tanúskodnak, hogy Babits tanár úrhoz főként embersége miatt ragaszkodnak növendékei. A hajdanvolt újpesti gimnazisták emlékidézéséből a nagyszerű magyartanár tudásának imponáló voltáról és metodikai leleményeiről tájékozódhatunk. Irodalmat mindig a vonatkozó kötetekből tanított. Lebilincselő előadásokat tartott, amelyeket maga is élvezett. A magyar irodalom nagyjait tárgyaló órák közül a *Vörösmarty, Petőfi, Arany*-órák maradtak a legemlékezetesebbek tanítványai számára. A világirodalom klasszikusai közül *Dantével* foglalkozott nagy lelkesedéssel, s valóságúnéleg már saját fordításának felhasználásával dolgozott. Az előadások korán pontos jegyzetelőkkel tették a gimnáziumi hallgatóságot. Tanítványai megítélésében, értékelésében kivételezett szerepet játszottak az írásbeli munkák. A szép, tárgyhoz igazodó stílust becsülte különösen sokra. A végleteket, a közönséges és dagályos előadásmód megnyilatkozásait kemény szigorral irtotta.

A rákospalotai és tisztviselőtelepi diákoknak Babitsról, a nevelőről alkotott képe el-lentmondásos. Egyesek hűvös, távolságtartó tanárt őriznek emlékezetükben, mások a tanítványok raja által körülvett s lelkesen kísért mester képét.

Babits a szorosán vett tanórai munka mellett legszívesebben és legeredményesebben az önképzőköri munkából vette ki a részét. E tevékenységének krónikáját pesti iskolák évkönyvei őrzik. A tanítványok visszaemlékezéseikben kiemelik a következőket: Babits igen sokat bízott a köri tagok öntevékenységre. Az ülések alapos előkészítése után szabad teret hagyott a véleménycserének. Arra azonban nagyon vigyázott, hogy a mindenkori bíráló tárgyilagosan mérlegelő legyen, s a vita demokratikus szellemben folyjon. Az iskolának és az önképzőkörnek búcsút mondó Babitsnak az önképzőköri diákok levélben fejezik ki elismerésüket: „...körünk hálás köszönetet mond Babits Mihály tanár úrnak, a Széchenyi-önképzőkör volt vezető tanárának azért a lelkes munkásságért, mellyel a kört több éven át vezette... nagy tudását önképzésünk érdekében érvényesítette. Kérjük, tartsa meg szíves emlékében ezt a kört, mely mindenkor hálás szívvel fog rá visszaemlékezni, és mindég fájlalni fogja lelkes elnökének elvesztését.” (3)

A költő tanárkodás idején elméleti kérdések megválaszolásával is próbálkozott. Erkölcsi problémák iránti fogékonyságát igazolja a már említett, Szegeden írott cikke. Emellett komolyan medítált a latintanítás korszerűsítésének lehetőségein, az irodalmi nevelés tökéletesítésén, különös tekintettel a stílusalakításra.

A pedagógiai tapasztalások Babits lírai alkotásaiban kevéssé tükröződnek. Viszonylag csekély számú az olyan verse, amely iskoláról, tanári munkáról akár apró elemeket is tartalmaz. *Komjáthy Aladár*, akit a költő fiaként szeretett, mégis szóra bírja a szemérmes lírikust:

„Az én lelkem is volt valaha gyémánt,
de sötét szénné égett annyi hosszú tűzben:
sötét most s nem ver vissza semmi fényt!
Számodra meggyújtottam ezt a szént
a makulátlan szeretet tűzével,
mely minden nemzedéket összekötve
amit az idő milliókra bontott,
egy nagy lélekké forrasztja hevével,
s egyetlen küzdő gondolattá olvaszt
apát s fiút, és mestert és tanítványt.
Számodra meggyújtottam e tüzet,
hogy friss gyémántod frissen verje vissza...” (4)

Saját diákéveiről, tanári pályáján szerzett pedagógiai élményeiről az epikus Babits már jóval kimerítőbben számol be regényeiben.

Az epikus Babits pedagógiai hitvallása

Eltérve a megszokottól s kortársai gyakorlatától, akik – mint Halász Gábor feljegyzte – „versben vallottak, s prózában meséltek, Babitsban a regény szabadította fel a magáról beszélés szenvedélyét. Hogy látva lássák, idegen emberekről kezdett szólni.” (5)

A fogarasi tanárkodás igen friss epikus transzponálása első regénye, a Nyugat 1913-as évfolyamában közölt *A gólyakalifa*. Jóllehet, döntően nem az iskola világával foglalkozik itt az író, de a kis remekmű több apró elemében felismerhetők a konkrét élmények (például a színhely, a diákszokások). Nagyvonalúan felvázol néhány tanárportrét, bemutatja „Köbgyök Miskát, aki véres tekintélyének egész reggeli súlyával” (6) állt diákjai között, „Krug Ernő tanár urat, aki a majálist rendezte: ez volt élethiúsága, évi főeseménye életének: az év egyik felében készült rá, másikon át dicsőségében sütkérezett” (7). S a vidám diákseregben látható „Kákay Náci tanár úr, akinek pedagógiai elve volt a gyermekek játékaiba vegyülni.” (8) Az egyik tragikus sorsú fogarasi kollégájáról mintázott Darvas tanár úrral foglalkozik a legtöbbet. Darvas tanár úr „...mindenféle nyelven értett, és mindenhez értett; de ezt mindig csak véletlenül lehetett róla megtudni. Az iskolában szorosan a tárgyhoz tartotta magát, nem tett kitéréseket, nem fitogtatta kelletlen tudását, mint a tanárok szokták. Általában valami csodálatosan hiányzott belőle a közlés vágya. Egyike volt a legműveltebb embereknek, de tudtommal soha egy szót sem írt, ebben az országban, ahol aki már két könyvet olvasott, jogosítva hiszi magát egy harmadikat csinálni. Végtelen nyugalom és flegma jellemezte az iskolában is.” (9)

Ez a legmélyebb tudású, legintellektuálisabb beállítottságú tanár vívja ki az ifjú regényhős tiszteletét. Kettejük között egy igen sajátos mester-tanítvány kapcsolat szövődik. Ez az emberi kapcsolattípus erősen foglalkoztatta Babitsot. Ez biztosan állítható, hisz néhány évvel később, a *Timár Virgil fiában* már ez a kérdés kerül középpontba. Babits, a tanár, regényben erősíti meg a „docendo discimus” igazságát. Nem tartja szégyenletesnek, a tanári tekintélyt csorbítósnak azt, ha a mestert olykor a tanítvány elfogulatlanabb megnyilvánulásai készítenek új, eddig nem is sejtett felismerésekre. Vezető és vezetett szerepcseréjét szépen illusztrálja *A gólyakalifa* egyik részlete: „A korkülönbség dacára, egész meleg barátság fejlődött közöttünk, amelyben én voltam a fölényesebb fél. Neki több szüksége volt rám, mint nekem őrá. Aztán, bár ő sokkal többet tudott, mint én, az én tudásom valahogy nagyobb jelentőségű tudás volt, és nekem adott előnyt. Ami neki csak adat volt és kuriózum, az én lelkemben érzelmi és esztétikai értékeket nyert. Darvasnak például semmi érzéke sem volt a költészet iránt. Mindazonáltal kevés embert ismertem, aki oly járatos lett volna a nagy költők műveiben, mint ő; de számára ezek csak kortörténeti adatgyűjtemények voltak. Én lelkes érzelmeimmel jól kiegészítettem ezt a hideg kedélyt, és kölcsönösen imponáltunk egymásnak.” (10)

Ugyancsak a Nyugatban, az 1921-es évfolyamban jelenik meg Babits *Timár Virgil fia* című regénye. (az 1922-es első kiadás alcíme: *Iskolai történet*.)

*A költő tanárkodás idején
elméleti kérdések
megválaszolásával is
próbálkozott. Erkölcsi
problémák iránti fogékonyságát
igazolja a már említett,
Szegeden írott cikke.
Emellett komolyan medített
a latintanítás korszerűsítésének
lehetőségein, az irodalmi
nevelés tökéletesítésén,
különös tekintettel
a stílusalakításra.*

Babits életútjának ismert adatai, iskolai működésének dokumentálható tényei és a regény bizonyos motívumai feltűnően egybecsندülnek. Nézzünk néhányat a legkézzel-foghatóbb megfelelések közül.

Jellemző a színhely kiválasztása. A képzeletbeli Sót álmos kisváros, csakúgy mint Babits több állomáshelye (Baja, Fogaras). Az iskolatípus is árulkodik. Az író diák- és tanárkorában egyaránt sok benyomást szerzett a rendi tanintézmények belső világáról. Impresszióinak regénybeli fölelevenítésekor karikírozó hajlam és kritikus alapállás jellemzi főként azokon a lapokon, amelyeken a felekezeti iskolák tanárait jellemzi: „Szoboszlai Timót, a természetrajz elegáns tanára? Aki vakítóan fehér reverenda ujjában jól ápolt kezét gesztusra emelve oly üres pátosszal tudta szavalni a tankönyv szép latin neveit: Lamelli branchiata, azaz Lemezs kopoltyúsok. Vagy a kis Bogár Szaniszló, aki jó pedagógiai fogásnak találta a hejretyutyutyu nótájára énekeltetni a latin regulákat? Vagy a vörös arcú Lesinszky, nagy hazafi, akinek ez a kérdés volt a trükkje:

– Milyen Ausztria földrajzi alakja? – amire azt kellett felelni:

– Olyan, mintha Magyarország köré egy dézsa moslékot öntöttek volna ki...” (11)

A legszembetűnőbb s leginkább riasztó vonásai ezeknek a pedagógusfiguráknak a szerény tárgyi tudás, metodikai pallérozatlanság, s a zárt világgal óhatatlanul együttjáró, kicsinyes torzsalkodás. A mélyebb, személyesebb s egyúttal keserűbb tapasztalás is tetten érhető a műben. Mi sem természetesebb e fiktív sóti miliőben, mint az, hogy a címszereplő intellektusa, pedagógiai ambícióinak nemessége, etikai tartása miatt kimagaslik környezetéből. Kimagaslik és társtalan. Ez, a különbekt sújtó társtalanság elevenen élhetett még Babitsban az alkotás időszakában. Timár Virgil alakjának megformálásakor azonban nemcsak a saját fogarasi élményvilága hathatott. A szakirodalom több élő modellt is említ. Így mindenekelőtt *Mócs Szaniszlót*, Babits kedves pécsi tanárát és *Dombi Márkot*, a hajdani bajai kollégát.

Nem elhanyagolható az sem, hogy a regény tanárhősének az antikvitás az igazi, a mindent felülmúló, embergazdagító esztétikai élménye, éppúgy, mint megformálójának. Virgil is utazni vágyik: „A Vezetés és Mutatás gyönyörét remélte, a nevelő legnagyobb gyönyörét, és készítette már az útterveket, tanulta a baedekereket.” (12) Csakhogy Babitsnak sikerül is a tervet valóra váltania, úgy, ahogyan Timár Virgil csak tervezheti kedves „fiával”, tanítványával. És Babits eljut szeretett Itáliájába fogarasi tanártársaival is.

A felsoroltak, ám leginkább a regény fókuszába állított probléma, a mester és tanítvány kontaktusa sejteti, hogy Timár Virgil – ha nem is fotókópia módján, szolgálai megfeleléssel – Babits tanári önportréja. A feltevés jogosságát igazolandó vessük össze a regény egyik jellemző részletét egy valamivel későbbi, *Fodor Józsefnek* adott interjúval. Előbb a regényrészlet: „Oh a nevelés gyönyörűsége, a tanítványnak a mesteren csüggő, áhítatos, ígérő szemei! Timár fenéig élvezte ezt a gyönyörűséget, mely nemcsak a lelki ajándékozás ünnepe, hanem egyúttal az emberi hiúság egyik legnagyobb kielégülése. Végeérhetetlen szellemi tobzódások voltak ezek; nem tudtak betelni egymás gondolataival. A tanár talán még jobban élvezte a fiúnak friss látását, meg nem vesztegetett ítéleteit, mint a fiú az ő tudását, bölcsességét. (...) Timár a görög ifjakra gondolt, *Sokrates* tanítványaira... az öskeresztény neophitákra.” (13)

S a sokat idézett 1923-as Babits nyilatkozat: „A tanárság szívem szerint való pálya volt; a görög szellemből van bennem valami szokrateszi is, s derék tanítványokat neveltem, akikre büszke vagyok.” (14)

A regény befejező fordulatában – úgy vélhetjük – nevelésfilozófiai kérdéseket is felvet az író. Ilyen jellegű kérdések nyernek drámai megfogalmazást. A személyiségformálást befolyásoló tényezők jelennek meg élményesítve, s okoznak megoldhatatlannak tetsző dilemmát a főhősnek. Nevezetesen: Mi determinálja a nevelés sikerét? A vérség, az öröklés, a betáplált genetikai kód? A környezet? A nevelő s az általa tudatosan irányított nevelési folyamat? A regény nem válaszol félreérthetetlen egyértelműséggel. Minden-

esetre a ragaszkodó nevelői szeretet, Virgil pedagógiai ethosza nagy belső vívódások után nem köti önzön gúzsba tanítványát. Szabad választást hagy számára, hadd menjen a maga választotta úton. Döntsön az élet.

A *Timár Virgil fiát a Halálfiat* című nagyregény követi. Babits ezt a művét folytatásokban közli, s 1927-ben jelenteti meg könyv alakjában. Az ötlettől a megvalósulásig viszonylag hosszú idő telt el. Az író kivételes műgonddal érlelte, alakította anyagát. Büszke volt e méreteiben is monumentális regényre, melynek bevallott célja: családok törtériájában sűrítetten bemutatni egy pusztulásra ítélt magyar társadalmi réteget. Avatott értelmezői szerint a végeredmény méltó az előzetes, nagyratörő művészi célkitűzéshez. A *Halálfiat* sajátos család- és fejlődésregény, egyesek szerint „kariertörténet”, melyet mind a tematika gazdagsága, mind az esztétikai színvonal előkelő magyar és világirodalmi „rokonságba” (*Thomas Mann, Proust, Móricz*) von.

A nagyívű, tizennyolc egységből összeálló hatalmas alkotásban néhány fejezet (*A boldog gyermekkor; Ó, vidám kamaszkor*) fejlődéslélektani-pedagógiai vonatkozásai rendkívül gazdagok. Ezek mellett a megelőző részekből is kitetszik Babitsnak a nevelés iránti vonzalmát, sokat tudása. Pompásan s lélektanilag is hitelesen, rendkívüli tömörséggel jeleníti meg a kisgyermekkor világát: „A gyermek a legnagyobb tudós a világon: hierogliffjejtő, kutató és experimentáló; minden kérdése s minden játéka kísérlet; napjai nehéz tudományos tevékenységben telnek, az Emeletek építésében, melynek téglái a szavak...” (15)

A regény első fejezeteiben a kisgyermek Sátordy Imrus még csak epizódszereplő. „Ahogy a felnőttek életéből kifogy a lendület, Imrus pedig a kamaszkor felé közeledik, a reflektorfény mindinkább rá irányul.” (16) Erőteljessé válik a fejlődésregényvonulat.

Imrus nevelésében a férfiúi vezetés dominál. Féltő apai szeretet vigyázza, kormányozza. A családtörténet fordulata nemes ürügyet szolgál Babitsnak arra, hogy az antikvitáshoz kötődő vonzalmának, neveléselfogásának hangot adjon. Imrus apjának nevelő buzgalmát mutatja be, egyúttal a nevelést mint örömforrást is jellemezve: „Az ókori pedagógusok szerelmesek voltak, s a pedagógiában lényegében van valami a szerelemből, mely élvez és termékenyít. Az ember nem született magányosságra; s ami az asszony testének a tükör, az talán a férfilelek számára egy másik lélek, melybe magát vetítheti: örök nárciszizmus.” (17)

Ennek a mámoros apai odaadásnak, lelkesültségnek az ábrázolásába Babits beleszövi a konfliktusokat, küzdelmeket is. Jóravaló szülői elveket ütköztet a felnőtt racionalitásra fittyet hányó gyermeklélek félelmeivel, akarásaival. A cseperedő Imrus riadalmait, hibáit apja kemény következetességgel, ám kevés nevelői intuícióval, leleménnyel próbálja kiküszöbölni: „A sötétség rémekkel volt tele; Imruska remegett a rémektől, s épp ezért volt ő az, akinek naponta ki kellett... hoznia a pipát: mint ahogy Ráronak kellett neveznie hintalovát, mert nehezen mondta ki az r-et. Ez Miska nevelési elve volt: hámmoz törni a csikót. Miska mint elfogult kocsis kényszerült megfeszíteni a gyeplőt, hogy meg ne érződjön keze remegése. Imrus pedig, szegény kis katona, kit zord hadvezér rettegett pontra küld, szívdobogva ment a harcba az árnyakkal.” (18)

Emlékezetes, s ugyancsak Babits életrajzi motívumaira rímelő epizód a regényben apa és fia félresikerült millenniumi kiruccanása.

Imrus gyermekora – apjának minden igyekezete ellenére – nem felhőtlenül boldog. Nincsenek pajtásai. A pajtásnélküliség unalma elől korán a könyvekhez menekül: „...a kis tudós visszavonulhatott könyveihez, melyek között naggyá és szabadabbá magasodott: míg a valóságban bizony gyerek és rab volt. Minden ember királynak született, s kell hogy valahol királynak is érezze magát: másképp alig volna kibírható az élet...” (19)

Korai árvaság, könyvek, könyvek, a modernek is – *Baudelaire* –, változó tanulmányi sikerek, érettségi, az első szerelem. Röviden így summázhatók Imrus kamaszévei. Aktuálissá válik a pályaválasztás. A családi tradícióra, az apai örökségre ügyet sem vetve Imrus a bölcsészkart, a tanárságot választja. Megismerkedve az egyetem belső életével, mű-

ködésének mechanizmusával, a kezdetben olimposzi istenként tisztelt professzori karral, lassan-lassan kialakul a fiatalember véleménye, bírálata, s megszületik őszinte vonzalma is: „A tanároktól nem sokat lehetett tanulni. Az egyik féléven át tárgyalt valami nevetségesen apró részletkérdést, a másik ünnepélyes és üres frázisokkal húzta ki az órát, a legkülönbek rapszódikusan beszéltek mindenféle témáról, ami éppen foglalkoztatta őket. A kollokviumok bevallott svindlijei s a katedrák körül mindig leselegő Nevetség megtették a többit: a Szigorú ifjú megvetette a Tudomány Piacát, mely éppolyan frivol, mint más piac, s inkább az Egyetem mellé járt: a Könyvtárba.” (20)

A lázas egyetemi éveket, a kalandos hamisítási ügyet, sikertelen öngyilkossági kísérletet végül a vidéki tanárság követi.

Imrus vidéki tanárkodását a korán felismert igazság – „A gyertya becsét a sötétség méri...” – vezérli. S noha közérzete nem túl jó, magányos is, vigaszt lel a szellem kincseiben: „...zord fenségben sétált görög költőivel és német filozófusaival... valóban a Kultúra végvárán: éspedig a Magyar Kultúráén... Egy kicsit száműzött; s talán Tomit idézte ő is magában, mint annyi magyar költő ez idő tájt.” (21) Pedagógiai tevékenységében a „Rend híve, a Komoly Munkáé... Titokban azért költő... a klasszikusokig jutott el, és görögül tanul. Valami ilyen harmónia az emberi életideálja is.” (22)

Imrus tanári tevékenységének bemutatása két szempontból is fontos. Egyrészt tudósít a korabeli magyar „végek” életéről, felrajzolja a vidékiség tüneteit. Másrészt minden, a regényhez fűzött magyarázkodás, szabadkozás ellenére Babits önportréja is. Sátordy Imrus figurájának és körülményeinek megfestésében a korábban már jelzett vallomásos, önbemutató jelleg érvényesül.

Élet és irodalom sajtáságos egybeesései e regényben újra konstatalhatók. Az erdővári fikatív miliőhöz bizonyára Fogaras szolgáltatta a modellt. Erre utalnak sok más egyéb között a nemzetiségi problémák. S ebből az alaphelyzetből bomlik ki a főhős magatartásának sok lényeges vonása. Imrus ugyanolyan előítéletmentes, elfogulatlan módon közeledik a vidék embereihez, szorosabban véve tanítványaihoz, mint azt Babits tette fogarasi tanárkodása idején.

Végezetül ejtsünk szót arról a kapcsolatról, melyet nagy elszigeteltsége ellenére Babits a regénybeli alteregója is tartott a világ kulturáltabb szegleteivel. Mind az író, mind a regényhős tájékozott a filozófia, a művészetek, főként az irodalom legfrissebb jelenségeiben, beleértve a legmodernebb irodalmi orgánumot – a Nyugatot – is. *Fülöp László* szavaival összegezve: „Babits a *Halálfiat* nem utolsósorban önmagáról, a maga legbelső élményvilágáról írta. A személyesség egyik kifejeződési módja nyilvánvalóan az önéletrajziség, ami – természetesen a transzponáló stilizálás elkülönítő és távolító értelméről meg nem feledkezve! – Sátordy Imrus alakrajzában és biográfiájában folytonosan jelenlévő formáló elv.” (23)

Annak, hogy Babits a tanárkodást szerette, hogy az iskola, a nevelés, a nevelők világa foglalkoztatta, több közvetett jele is van az életműben. A legmarkánsabban azonban az említett három regény reprezentálja Babits ez irányú érdeklődését. Az a számtalan kisebb-nagyobb egyezés, mely Táborny Elemér, Timár Virgil és Sátordy Imrus és alkotójuk között van, megerősíti, hogy ezek a szereplők Babitsnak különböző fejlődési periódusaiból való, különböző életszakaszait forrásként kezelő önportréi. Jellemüket, sorsukat faggatni ezért volt érdemes.

Babits a családban

Babits 1921 januárjában köt házasságot *Tanner Ilonával* – írói nevén *Török Sophie*val –, akinek művészi ambícióit táplálja, munkáit javítja. Buzdítja, lelkesíti írói terveinek megvalósítására – például *Majthényi Flóra* hiteles életrajzának megírására. Erről tanúskodnak az író nő hagyatékában fennmaradt s részleteiben publikált fejezetek. (24)

1928-ban fogadja örökre a Babits házaspár a feleség öccsének gyermekét, Ildikót. A kislány neveléséről szórványos kortársi emlékezések és közvetett források szólnak, s ezekben is inkább Babitsné Tanner Ilonka és Ildikó igen bonyolult kapcsolatának bemutatása, majd e kapcsolat megromlása kerül előtérbe.

A költő és a kislány egymás iránti vonzalma, Babits családban folytatott nevelői praxisának leghitelesebb és legdrámaibb bizonyítékai a *Beszélgető Füzetekben* olvashatók. Ezekben a beteg költő bejegyzései rendre követik Babits Ildikó, az 1938-ban éppen tízéves kislány nevelésével kapcsolatos gondolatait, érzéseit. Jól mutatják azt, hogy állapotának javuló peridusaiban mennyire igyekszik a gyerek életkori sajátosságaihoz igazodva, olykor játékos, rajzos üzenetváltásokkal is, pajkosan élvődvé, a némaságot áttörni.

Feleségével megvitátja a gyermeknevelés apró-cseprő napi problémáit. Nagy gondnal foglalkozik a gyerek iskolai előmenetelével, kijavítja az írásbeli munkáiban felbukkanó hibákat. Töpreng rajta, mikor és hogyan kellene beszélni a gyerek tanítójával. A tizedik születésnapra szánt ajándékok lajstromát végigtanulmányozva vitatkozik, feleségével el-lentétben a szolidabb, mértéktartóbb ajándékozás mellett van.

A későbbi, 1940-ből való feljegyzések arról vallanak, hogy a költő mind súlyosabbá váló állapota ellenére is nagy energiával foglalkozik Ildikóval. Legnagyobb figyelemmel a kislány latintanulását kíséri. Babitsnak sokszor keményen meg kell küzdenie a fellobbanó gyermeki daccal, ellenállással, nagy viták, összeveszések és lázas újrakezdések jellemzik otthoni latin-óráikat. Igazolják ezt Babits megbocsátó s egyúttal az önként vállalt fegyelemre sarkalló szavai: „Kössünk hát békét, és meglátod, nemsokára nemcsak hogy nehéz nem lesz, hanem még öröm is lesz neked a tanulás. Ezt is megígérhetem, ha jó leszel. De úgy kell tanulni, és azt, amit én mondok. Én nem tudok veled kiabálni, nem is akarnék, azt hiszem, anélkül is meg-értesz, és ami az én hangomból hiányzik, azt te fegyveddel pótolhatod.” (25)

Módszerezsek és folyamatosak ezek az órák. Babits rendszeresen kikérdezi a kislányt, s értékeli a leckemondást. Olykor kedvcsinálóként még anekdotázik is – például a latin létige ragozása kapcsán.

A házi latinórák hatására felelevenedik az egykori gyakorló pedagógus élményanyaga. Az intézményes latintanításról alkotott véleménye is újrafogalmazódik a *Beszélgető Füzetekben*. Rögtönzött, frappáns összehasonlító tankönyvelemzésében kardoskodik a *Liber Sexti*, a tanársága idején általa is használt, régi tankönyv erényei mellett, kemény kritikával illetve az épp aktuálisat. Kárhóztatja az új könyvet széttördelt, mozaikos szerkezetet és motiválást elmulasztó volta miatt. „A *Liber Sexti* nem ilyen egy mesét adott, valósággal érdekelte a gyerekeket; Sextus személyes ismerősük volt. Itt sokszor csak érdektelen és összefüggéstelen mondatok vannak. Én ezt tanítottam. A *Liber Sexti* nagy haladás volt. Most ezt a haladást úgy látszik, visszacsinálták.” (26)

Ehhez a babitsi kritikához hozzá kell fűznünk, hogy az azóta eltelt évtizedekben nagyot változott a latintanítás. Hosszú ideig visszaszorult, megkérdőjelezetté vált. Napjainkban mindinkább felvetődik jelentősége.

A *Beszélgető Füzetek* olvasása alapján jól rekonstruálható, hogy Babits nem elégedett meg annyival, hogy korrepetálja a kislányt. Fogó idejéből jócskán áldozott arra, hogy Ildikó valamennyi öröme-bánata egyúttal az övé is lehessen, mindenféle gondja-baja érdekelte. Nyesegetni próbálta az indulatos gyerek magatartási hibáit, ezért még a házi békebíró hálátlan szerepét is vállalta, amint azt az egyik otthoni perpatvart kommentáló bejegyzés tanúsítja: „Lecsillapodtál már kicsikém? Látod, nem tudlak védelmezni és pártodat fogni, ha te ilyen goromba vagy, egy rendes emberi ilyen szöveget nem mond senkinek... saját magát kell annyira megbecsülnie az embernek, hogy ilyen csúnya veszekedésbe nem megy be...” (27)

A költő Ildikónak szóló vagy vele kapcsolatos sorait, még a legkeményebbeket is hallatlan gyöngédség, cirógató szeretet és aggodás jellemzi. Ennek az érzékeny szeretetnek másmilyen megnyilatkozását tapasztalhatták Babits művész „gyermekei”.

Babits, a költők nevelője

Ahhoz, hogy Babitsot, a költők nevelőjét akár hevenyészetten is bemutassuk, vissza kell térnünk egy már idézett interjúra, melyben nemcsak a pedagóguspálya vállalásáról

esik szó, hanem az attól való megválás elvi okait is feltárja a művész: „Mégis, itt a fővárosban hamar éreztem, hogy az iskolától válnom kell, mert egy *nagyobb iskola vár, melynek padosaiban egy egész nemzet ül.*” (28) S az első padosorokban a jövő költői, írói, műfordítói ültek. Visszaemlékezők egész sora idézte, idézi ma is a Babitscsal való találkozást, amelyet nemritkán a költővé fogadás valamilyen gesztusa követett. Tisztelegni előtte, elfogadottnak lenni általa, s mindennek tetejébe együtt dolgozni vele – meghatározó erejű útmutató, lélekmagasító adomány volt.

A legteljesebb, egyszersmind legellentmondásosabb élmény kétségtelenül Szabó Lőrincnek jutott osztályrészül, aki a *Tücsökzene* több egymást követő darabjában, önálló tematikus részegységben vall kapcsolatuk alakulásáról (*A szerkesztő elé*), idézi Babits első intelmét: „A formát érzi, de ez még iskola”, önmaga felindult várakozásáról szól (*Vissza, és mégis*), s boldog mámorral a barátá fogadásáról: „s mikor bort nyitott és per-tut ivott, úgy éreztem, a tündöklő Napot tüzi mellemre;” Hasonló érzelmi hőfokon emlékezik a közös műfordítások intellektuális örömeire (*Angol líra*). Az elragadtatás Szabó Lőrinc mellett nem mulasztja el bonyolult emberi kötődésük, fenekedéseik, indulataik bemutatását sem:

„Mit láttam benned? Hőst, szentet, királyt.

Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.

Mit láttam benned? Magam végzetét.

Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.

Mit benned én? Gyászt, magányt, titkokat.

Mit bennem te? Dacot és szitkokat.

.....

S a legvégén, te? Így rendeltetett.

S én, ma s mindig? Nincs senkim kívüled?” (29)

Babits költők nevelőjeként volt a legeredményesebb, jóllehet ez a pedagógiai terület, a művészképzés-, -nevelés a legingoványosabb. Ez rejti a legtöbb buktatót, teremti a legkegyetlenebb összeütközési lehetőségeket mesterek és tanítványok között. Babits kivételes emberi és művészi kvalitásait, személyiségének kisugárzó erejét bizonyítja, hogy más-más ízlésű, szellemi muníciójú költőtársak fogadják el mind esztétikai, mind etikai megfontolásból véleményét. Sajátságos közös vonást talál a nagyon másféle művészek magatartásában Somlyó György. Babits „...varázsát éppen feltűnő apakomplexum jellemzi – a legkülönbözőbb eredetű, származású, korú és irányú költőfiak részéről.” (30) Bizonyítékként Somlyó Illyés, Weöres, Zelt, Radnóti, Vas István verseit, visszaemlékezéseit sorakoztatja fel.

Nehéz eldönteni, hogy a bonyolult emberi-művészi kötések mi hozta igazán létre. Mi volt az eredendő katalizáló erő? Babits atyai vonzalma a tehetségesekhez, vagy a tehetségek fiúi ragaszkodása a mesterhez? Somlyó felfogása az utóbbit hangsúlyozza. Az epikus Babits vallomások erejű sorai azonban az előbbi feltevést látszanak igazolni. Vagy a kérdésfeltevése eleve indokolatlan, kimódolt? A legvalószínűbb az, hogy Babits költővézérként is megőrizte nemes értelemben vett, alapvető nevelői attitűdjét. Ezt tapasztalva, megsejtve, érezve fordultak hozzá fiúi szeretettel fiatalabb művésztársai.

Jegyzet

(1) Barta János: *A sokarcú költő. Egy új Babits-monográfia kapcsán*. Alföld, 1983, 11. sz., 29. p.

(2) Barta János: *Babits Mihály egyetemi előadásai*. Irodalomtörténet, 1961, 1. sz., 58. p.

(3) Eder Zoltán: *Babits a katedrán*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966, 243. p.

(4) Babits Mihály: *A „fiamhoz”*. In: *Babits Mihály összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963, 253. p.

(5) In: *Fülöp László: A lírikus nagyregénye*. Alföld, 1983, 11. sz., 54. p.

- (6) *Babits Mihály: A gólyakalifa*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 10. p.
 (7) Uo., 10. p.
 (8) Uo., 11. p.
 (9) Uo., 59. p.
 (10) Uo., 65-66. p.
 (11) *Babits Mihály: Timár Virgil fia*. Babits Mihály Művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 418. p.
 (12) Uo., 427. p.
 (13) Uo., 419. p.
 (14) „Megőriztük magunkat a jövő számára.” *Babits nyilatkozata Fodor Józsefnek*. Népszabadság, 1983. november 26., 14. p.
 (15) *Babits Mihály: Halálfiái*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 280. p.
 (16) *Rába György: Babits Mihály*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983, 235. p.
 (17) *Babits Mihály: Halálfiái*, i. m., 369. p.
 (18) Uo., 370. p.
 (19) Uo., 501. p.
 (20) Uo., 520. p.
 (21) Uo., 779. p.
 (22) Uo., 778. p.
 (23) *Fülöp László: i. m.*, 54. p.
 (24) Vö.: *Koháry Sarolta: Flóra és Ilonka vonatkozó fejezetei*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1973.
 (25) *Babits Mihály Beszélgető Füzetei – 1940/41*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 109-110. p.
 (26) Uo., 47. p.
 (27) Uo., 217. p.
 (28) „Megőriztük magunkat a jövő számára”, i. m.
 (29) *Szabó Lőrinc: Babits*. In: *Tücsökzene*. Magyar Helikon–Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 260. p.
 (30) *Somlyó György: „Babits”*. Új Írás, 1983, 12. sz., 20. p.